

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК БАЗОВА КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ 60-70 РР. ХХ СТ.

О.А.Лаверіненко

Важко уявити по-справжньому гуманістичне суспільство без учителя – духовного провідника, наставника, помічника, а відтак – учителя, який володіє мистецтвом впливати, будити думку, спонукати до дії. Розвиток нації можливий лише за умови існування її освіченої, високодуховної, інтелігентної частини – професійного вчителства. Від педагога очікують не тільки досконалого знання предмета, який він викладає, але й володіння педагогічною психологією, мистецтвом актора, вмінням впливати на учнів яскравістю власної індивідуальності – володіння педагогічною майстерністю, як комплексом властивостей особистості, що забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності.

Для глибокого розуміння і правильного розв'язання багатьох сучасних проблем підготовки фахівців великого значення набуває вивчення, теоретичний аналіз і творче використання досвіду розвитку світової та вітчизняної системи вищої освіти. У зв'язку з цим учені звертаються до прогресивної спадщини минулого, ретроспективний аналіз якої дозволить виділити провідні тенденції для модернізації вищої педагогічної освіти на сучасному етапі.

Проблематика сутності та специфіки педагогічної майстерності вчителя-вихо-

вателя набула свого розвитку в післявоєнні роки. Варто зазначити, що більшість прогресивних діячів науки і освіти були піддані лещатам жорстокої сталінської репресивної машини. Представники "старої школи", фундатори розвитку ідей педагогічної майстерності в Україні та її становлення у вищих та середніх закладах освіти були виховані на кращих зразках західноєвропейської педагогіки XVII – XIX ст. та особисто знайомі із системою підготовки вчительських кадрів. Вчені, що обстоювали ідею виховання вчителя – майстра в педвузах України, спираючись на кращі зразки європейської системи були розстріляні в таборах ГУЛАГу, безпідставно звинувачені в буржуазному націоналізмі.

Подальший розвиток ідей педагогічної майстерності відбувався в 60-70-х рр. ХХ століття. Цей період характеризувався стрімким розвитком народної освіти, здійсненням низки заходів щодо забезпечення шкільних установ висококваліфікованими вчительськими кадрами з належним рівнем педагогічної майстерності. Із статистичних відомостей того часу видно динаміку зростання кількості вищих закладів, що готували вчителів для початкової та середньої загальноосвітніх шкіл. Так, у 60-х роках підготовка педагогічних кадрів здійснювалася в 32 педін-

рщїромшїттуї

статутах та 39 педучилищах [6, с. 279]. Заходи партійних та державних органів, спрямовані на вдосконалення педагогічної освіти, спонукали багатьох учених, науковців, викладачів вищих закладів освіти впроваджувати в навчально-виховний процес вищої та середньої педагогічної школи елементи професійної майстерності, вести наукові пошуки розробки теоретико-методологічних чинників та складових майстерності вчителя—вихователя.

Ретельний історіографічний аналіз історико-педагогічних персоналій дозволяє нам стверджувати, що в розглядуваний період українська історія педагогіки поступово втрачала свої позиції. На думку історика освіти Ольги Скринської, сфера досліджень персоналій обмежувалася, для роботи залишалась незначна кількість постатей. Аналогічні процеси відбувались і в загальносоюзному просторі. Наука розвивалась у відриві від досягнень попередніх років, навіть тих, що з'явилися уже за часів радянської влади, і тому сам процес її формування і подальшого розвитку демонстрував значну деформацію, обмеженість, примітивність. Вчені, виконуючи замовлення правлячого режиму, здійснювали більшовицьку модернізацію поглядів видатних педагогів, підганяючи їх під потреби комуністичного будівництва. Праці були наповнені посиланнями на партійні документи та висловлювання партійних вождів [8, с. 94].

Проте, значний поступ у висвітленні проблем становлення особистості вчителя був зроблений вченими Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. Відділ історії педагогіки, очолюваний на початку 60-х рр. професором М.Ф. Даденковим, видав ґрунтовну колективну працю "Розвиток народної освіти та педагогічної науки в Українській РСР. 1917- 1957 рр." де містилася цінна інформація про систему професійно-педагогічної та практичної підготовки вчителів. Важливе місце в роботі істориків педагогіки зайняла популяризація класиків вітчизняної та зарубіжної педагогіки Я. Коменського, Й. Песталоцці, А.Дістервега, К.Ушинського, М.Пирогова та ін., які обстоювали ідеї педагогічної майстерності в роботі вчителя. Аналізуючи дану працю, науковець, історик О.Г. Дзевєрін зауважував: "...декларуючи, що той або інший прогресивний педагог створив глибоку і оригінальну педагогічну теорію, ми часто не розкриваємо її суті" [4,с. 30].

Саме в цей період увага педагогів-дослідників була зосереджена на вивченні педагогічної спадщини Г.Сковороди,

О.Духновича, Т.Шевченка, І.Франка, М.Коцюбинського, Лесі Українки, С.Васильченка у творчості яких ідеї педагогічної майстерності вчителя-вихователя займали одне із провідних місць.

Цінним надбанням для педагогіки в УРСР, на думку видатних істориків вітчизняної освіти і педагогічної думки С.Х.Чавдарова та М.М. Грищенко, стали дослідження творчості А.С. Макаренка. Серед них слід виділити праці М.Ф. Даденкова, М.П. Ніжинського та ін. [3,с. 46-47].

Оволодіння елементами педагогічної майстерності, як невід'ємної складової професійної підготовки майбутніх учителів, було предметом висвітлення на сторінках науково-педагогічного журналу "Радянська школа" - органу Міністерства освіти Української РСР. У 60-70-рр. ХХ ст. багато вчених і вчителів-практиків присвячували свої публікації цій проблемі.

Так, відомий український психолог і педагог, завідувач лабораторії психології навчання НДІ психології України І.О. Синиця (1910-1976 рр.) одним із перших розпочав дослідження важливої психолого-педагогічної складової професійної майстерності - педагогічного такту вчителя, наголошуючи, що педагогічний такт передбачає правильне ставлення учителя до учня, врівноваженість його поведінки, слухність його зауважень, особливо оціночних суджень, і таку форму їх вияву, яка викликає в учнів різні переживання, але ніколи не принижує їх людської гідності. Учитель, який, на думку І.Синиці, досконало володіє педагогічним тактом, завжди відчуває міру, ту межу, за якою всяке виховання втрачає свою ефективність [7,с. 31].

Іван Омелянович поняття педагогічного такту визначив так: "Це спеціальне вміння поводитися серед учнів, зокрема знайти і правильно застосувати найбільш ефективний в даних обставинах засіб виховного впливу на учнів, оберігаючи їх почуття людської гідності" [36,с.31]. Вчений був переконаний, що як і всяке інше вміння, педагогічний такт набувається в процесі навчання і практичної діяльності. Оволодіння вмінням обрати найефективніший для даної ситуації засіб впливу на учнів потребує так само наполегливої праці, як і вміння обрати, скажімо, найбільш доступний для них метод пояснення даної теореми чи граматичного правила [7,с. 32].

Педагогічний такт для вчителя, зауважував І.О. Синиця в своїх психолого-педагогічних наукових працях — це все одне, що слух і грамота для скрипаля чи го-

ститутах та 39 педучилищах [6, с. 279]. Заходи партійних та державних органів, спрямовані на вдосконалення педагогічної освіти, спонукали багатьох учених, науковців, викладачів вищих закладів освіти впроваджувати в навчально-виховний процес вищої та середньої педагогічної школи елементи професійної ілшйггерниитг, в\лгги- Ясгукивг лишуки розробки теоретико-методологічних чинників та складових майстерності вчителя—вихователя.

Ретельний історіографічний аналіз історико-педагогічних персоналій дозволяє нам стверджувати, що в розглядуваний період українська історія педагогіки поступово втрачала свої позиції. На думку історика освіти Ольги Скринської, сфера досліджень персоналій обмежувалася, для роботи залишалась незначна кількість постатей. Аналогічні процеси відбувались і в загальносоюзному просторі. Наука розвивалась у відриві від досягнень попередніх років, навіть тих, що з'явилися уже за часів радянської влади, І ТОМУ Сам Процес її формування І подальшого розвитку демонстрував значну деформацію, обмеженість, примітивність. Вчені, виконуючи замовлення правлячого режиму, здійснювали більшовицьку модернізацію поглядів видатних педагогів, підганяючи їх під потреби комуністичного будівництва. Праці були наповнені посиланнями на партійні документи та висловлювання партійних вождів [8, с. 94].

Проте, значний поступ у висвітленні проблем становлення особистості вчителя був зроблений вченими Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. Відділ історії педагогіки, очолюваний на початку 60-х рр. професором М.Ф. Даденковим, видав ґрунтовну колективну працю "Розвиток народної освіти та педагогічної науки в Українській РСР. 1917- 1957 рр." де містилася цінна інформація про систему професійно-педагогічної та практичної підготовки вчителів. Важливе місце в роботі істориків педагогіки зайняла популяризація класиків вітчизняної та зарубіжної педагогіки Я. Коменського, И. Песталоцці, А.Дістервеґа, К.Ушинського, М.Пирогова та ін., які обстоювали ідеї педагогічної майстерності в роботі вчителя. Аналізуючи дану працю, науковець, історик О.Г. Дзевєрін зауважував: "...декларуючи, що той або інший прогресивний педагог створив глибоку і оригінальну педагогічну теорію, ми часто не розкриваємо її суті" [4,с. 30].

Саме в цей період увага педагогів-дослідників була зосереджена на вивченні педагогічної спадщини Г.Сковороди,

О.Духновича, Т.Шевченка, І.Франка, М.Коцюбинського, Лесі Українки, С.Васильченка у творчості яких ідеї педагогічної майстерності вчителя-вихователя займали одне із провідних місць.

Цінним надбанням для педагогіки в УРСР, на думку видатних істориків вітчизняної освіти і педагогічної думки КпгдсГриисГ та- JMJM і^рищтака, стали дослідження творчості А.С. Макаренка. Серед них слід виділити праці М.Ф. Даденкова, М.П. Ніжинського та ін. [3,с. 46-47].

Оволодіння елементами педагогічної майстерності, як невід'ємної складової професійної підготовки майбутніх учителів, було предметом висвітлення на сторінках науково-педагогічного журналу "Радянська школа" - органу Міністерства освіти Української РСР. У 60-70-рр. ХХ ст. багато вчених і вчителів-практиків присвячували свої публікації цій проблемі.

Так, відомий український психолог і педагог, завідувач лабораторії психології навчання Б.Ді психології України І.О. Синиця (1910-1976 рр.) одним із перших розпочав дослідження важливої психолого-педагогічної складової професійної майстерності - педагогічного такту вчителя, наголошуючи, що педагогічний такт передбачає правильне ставлення учителя до учня, врівноваженість його поведінки, слухність його зауважень, особливо оціночних суджень, і таку форму їх вияву, яка викликає в учнів різні переживання, але ніколи не принижує їх людської гідності. Учитель, який, на думку І.Синиці, досконало володіє педагогічним тактом, завжди відчуває міру, ту межу, за якою всяке виховання втрачає свою ефективність [7,с. 31].

Іван Омелянович поняття педагогічного такту визначив так: "Це спеціальне вміння поводитися серед учнів, зокрема знайти і правильно застосувати найбільш ефективний в даних обставинах засіб виховного впливу на учнів, оберігаючи їх почуття людської гідності" [36,с.31]. Вчений був переконаний, що як і всяке інше вміння, педагогічний такт набувається в процесі навчання і практичної діяльності. Оволодіння вмінням обрати найефективніший для даної ситуації засіб впливу на учнів потребує так само наполегливої праці, як і вміння обрати, скажімо, найбільш доступний для них метод пояснення даної теореми чи граматичного правила [7,с. 32].

Педагогічний такт для вчителя, зауважував І.О. Синиця в своїх психолого-педагогічних наукових працях - це все одне, що слух і грамота для скрипалі чи го-

лос і його постановка для співака. Не оволодівши педагогічним тактом, не можна оволодіти почуттями і думками дитини, отже, не можна стати справжнім педагогом [7, с. 33].

Видатним психологом були визначені умови оволодіння педагогічним тактом майбутніми вчителями для організації взаємодії з учнями, серед яких виділялись наступні:

- Для тактової поведінки з учнями вчитель має досконало знати їх вікові та індивідуальні особливості. Індивідуальний підхід до дітей, який базується на цьому знанні, є однією з найважливіших педагогічних основ такту вчителя. Чим краще педагог знатиме учнів, тим менше він допускати безтактності у взаєминах з ними, тим більший матиме з ними психологічний контакт, тим більшого успіху доб'ється у їх вихованні.

- Непослідовність учителя сприймається учнями як його безхарактерність і викликає в них зневажливе, а інколи навіть відверто презирливе ставлення. Про вчителя, який непослідовний у своїх вимогах, учні часто кажуть так: "Він сам не знає, чого він хоче", "Він забув уже, що вчора говорив" і т. ін.

- Педагогічний такт полягає не тільки в тому, щоб учитель взагалі був справедливим до учнів (це його обов'язок, без чого йому не можна перебувати серед дітей), а й у тому, щоб навіть не показуватись учням несправедливим, щоб у них і думки про це не виникало. Найчастіше несправедливість по відношенню до учнів учителі проявляють тоді, коли втручаються у їх взаємовідносини, намагаються розсудити їх між собою, не розібравшись у причинах їх вчинків.

- Не нагадувати учням без особливої на те потреби про їхні колишні погані вчинки і накладені на них покарання ("А-а, це той, що торік шибку розбив", "Пригадуєш, як ти стояв у кутку цілий урок?", "Ти думаєш я забув це тобі?"). Безтактність таких нагадувань очевидна.

- Терпеливо вислуховувати пояснення учнів перед тим, як виявити своє ставлення до їх вчинків, пам'ятаючи, що у вихованні не так важливий результат вчинку, як його мотиви.

- Не слід говорити учням, що вони ще "не доросли", що "їм цього не зрозуміти" і т. д. Помилковою є ситуація, коли вчитель підкреслює, що той чи інший метод впливу на них застосовується свідомо, з метою "їх виховання". Найкращим вихованням є таке, якого діти не помічають.

- Дуже важливо, щоб учитель завжди і в усьому сам додержувався правил культурної поведінки. Правильна пове-

дінка - це "спеціальність" педагога, як говорив А.С.Макаренко і такою спеціальністю, коли він хоче бути тактовним, педагог повинен навчитися володіти бездоганно [7, с. 35-37].

І.О.Синиця вказував на те, аби спільними зусиллями викладачів педагогічних вузів, співробітників науково-дослідних інститутів та інститутів удосконалення кваліфікації вчителів, працівників народної освіти і керівників шкіл можна домогтись, щоб кожен учитель досконало оволодів педагогічним тактом, усвідомлюючи його як необхідну складову частину своєї педагогічної майстерності.

На сторінках журналу "Радянська школа" у 60-х роках велися дискусії щодо естетичної складової педагогічної майстерності, місця і ролі емоційної сторони в навчальній роботі. Флагманом у дослідженні цього напрямку став Полтавський обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів. Науковці цього закладу були переконані, що той учитель, який, готуючись до уроку, складає план і не передбачає, які почуття він має викликати в учнів під час проведення цього уроку, повноцінної мети не досягає. Його уроки, як правило, стають безбарвними і нудними. Педагог, який говорить монотонно, без пристрасті викликає в учнів почуття незадоволення. І навпаки, учитель, що готуючись до уроку, продумує його зміст і методи викладання, передбачає ті емоції, які він має викликати в учнів під час проведення різних етапів уроку - досягає мети. Такий учитель під час викладу змісту матеріалу разом з учнями виявляє і своє емоційне ставлення до того, про що він розповідає, захоплюється тим, як діти його розуміють, формує їх свідомість [9, с. 34].

У вищих та середніх педагогічних закладах освіти широкої популярності набув підручник педагогіки під загальною редакцією відомого радянського науковця в галузі теорії та історії педагогіки, Президента АПН Росії (1946-1967 рр.) Івана Андрійовича Каїрова (1893-1978 рр.). Це один із перших союзних підручників з педагогіки, де в розділі "Вчитель радянської школи" давалося визначення педагогічної майстерності як "... синтезу ідейної спрямованості, загальної культури, професійних знань і професійного досвіду вчителя... Педагогічна майстерність виробляється в результаті наполегливої праці, спочатку в процесі підготовки до професії вчителя в педагогічному навчальному закладі, потім шляхом підвищення ним своєї кваліфікації уже під час педагогічної діяльності" [5, с. 71]. В підручнику наголошувалося: "Діяльність пе-

обставин. В цих умовах рецептурна мето- його роботі з учнями. Тому про майстер-

життя вказівками успіху мати не може, Учителю треба мати здібність, до самос- теоричують до розуму, <учитель не сліпо наслідує інших педагогів, а сам шукає шляхів розв'язання питань, що виникають перед ним" [5, с. 72].

Виходячи з вищезазначених положень, науковці Полтавського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів на сторінках українських та російських педагогічних видань розпочали обстоювати ідею впровадження курсу, який би допоміг майбутнім учителям стати майстрами освітньо-виховної справи. В одному із випусків "Радянської школи" за 1958 рік була надрукована наукова стаття співробітника Полтавського ОІУКВ Чепурного Г.А., в якій він писав: "Але як же саме студентів розпочати вироблення цієї педагогічної майстерності у педагогічному вузі? На що слід звернути особливу увагу? Як розвивати здібність до самостійного педагогічного мислення? На такі і подібні питання підручники педагогіки відповіді не дають. Тим часом відомо, що для розвитку здібностей до самостійного педагогічного мислення, для набуття педагогічної майстерності майбутньому вчителю треба уже в педагогічному вузі постійно виховувати такі якості його розуму, як критичність, гнучкість. Винятково важливе значення для педагогічної майстерності мають спостережливість, уміння розмовляти з цілим класом і окре- *мляма учня ізі% р<x>:сриватіс душевні* лгерезивання, керувати собою, своїми вчинками і діями та ряд інших. Всі ці якості виробляються в діяльності, у вправах, які слід обов'язково запроваджувати в педагогічних вузах. А щоденне життя студентів дає багато можливостей для таких вправ (у процесі навчання, під час проведення семінарських занять з педагогіки і методик, проходження педагогічної практики тощо) [9, с. 35].

Поряд з цим Г. Чепурний говорить про таке: " Часто доводиться спостерігати, як учитель, що працює перший рік після закінчення педвузу, розгублюється, стає безпорадним перед незначним фактом порушення дисципліни учнем. Малодосвідчений педагог, працюючи з дітьми в класі, стежить за послідовним викладом матеріалу, спостерігає за поведінкою всього класу і кожного учня, але не контролює своєї власної поведінки на уроці, і

значно конкретніше, ніж про це згадується в підручниках педагогіки.

вчити не на словах, а на ділі, на практичній роботі. Ось чому потрібно відвести належне місце в педагогічних вузах - педагогічній майстерності. На наш погляд, А.С. Макаренко мав рацію, коли говорив про те, що питання педагогічної майстерності в педагогіці слід виділити окремо" [9, с. 35].

Таким чином, саме науково-педагогічні працівники Полтавського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів, працюючи над підвищенням кваліфікації вчителів-практиків, вихователів дитячих дошкільних закладів, керівників шкіл і професійно-технічних училищ мали достатньо підстав, базуючись на вивченні практичного досвіду своїх колег, стверджувати про необхідність включення педагогічної майстерності в курс вищих закладів педагогічної освіти. Та й сама Полтава, яку часто називають "педагогічною Меккою" - місто, де отримували фах педагога А. Макаренко, В. Сухомлинський, де творили видатні діячі освіти Г. Ващенко, В. Короленко, А.Луначарський та ін., надихала прогресивну педагогічну громадськість 60-70 рр. на створення необхідних різноманітних напрямів поступу майбутнього вчителя у вузі. Проте, адміністративно-номенклатурний апарат Міністерства освіти УРСР, партійне керівництво обласних **управлінь** освіти, як правило, ігнорували творчі пошуки науковців, не переймаючись проблемами становлення вчителя та педагогічної майстерності зокрема.

Не стояли осторонь проблем педагогічної майстерності і вчені-науковці Київського педагогічного інституту ім. ОМ.Горького. Відомий український літературознавець-методист, випускниця славетних Полтавського інституту соціального виховання та Ніжинського педагогічного інституту, професор і завідувач кафедри Київського педінституту Т.Ф.Бугайко (1898-1972 рр.) так говорила про майстерність учителя: "Коли замислюєшся над проблемами педагогічного вміння і починаєш думати в чому суть майстерності вчителя і хто має право на високе звання педагога-майстра, мимоволі приходять на думку слова А.С. Макаренка, сказані ним колись співробітникам Наркомосу: "Загалом педагогіка є най-

більш діалектична, рухлива, найбільш складна і різноманітна наука". Ось такою ж складною і діалектично-рухливою, багатою на несподіванки і заплутані казуси, повною хвилюючої боротьби, де є труднощі й перемоги, сум невдач і радість досягнень, є діяльність учителя. Поняття педагогічна майстерність є складним і багатогранним, бо невичерпно різноманітні вимоги, які ми ставимо до вчителя-майстра, і немає кінця шлях удосконалення його учительського вміння, здобуття ним нових і нових висот" [1, с. 26].

Важливого значення у педагогічних доробках Тетяни Федорівни Бугайко надавалося майстерності вчителя на уроці. Вченою, на основі аналізу передового педагогічного досвіду кращих учителів України кінця 60-х - початку 70-х рр. ХХ ст., були розроблені *рекомендації методичного і технічного плану уроку для досягнення високого рівня майстерності*, які визначалися у таких положеннях:

1. Урок дає повноцінний ефект, якщо вчитель веде за собою учнів, відчуває настрої класу, знаходить засоби відповідного впливу на нього. У відчутті контакту з класом і вмінні такий контакт створити саме й полягає секрет майстерності вчителя на уроці. Допомагає в цьому вчителю індивідуальний підхід. Ми розуміємо індивідуальний підхід як усвідомлення вчителем психології свого вихованця, а звідси - як відповідно організовану систему виховних заходів.

2. Успіх педагогічної справи часто залежить від уважності вчителя, від його вміння помітити особливості свого учня, підтримати його хороші властивості, допомогти йому позбутися негативних рис. Зрозуміло, що це потребує від учителя наполегливої праці, тривалих і цілеспрямованих спостережень за побутовими умовами, в яких живе учень, за його взаєминами з учителями, товаришами, за його поведінкою вдома, на вулиці, в школі - на перерві і в класі.

3. Справжня майстерність учителя на уроці часом здається нам плодом хвилиного натхнення, тоді як вона є наслідком тривалої й нелегкої праці. Наша школа знає немало вчителів-майстрів, і завжди основою їх майстерності є насамперед глибоке знання психологічних особливостей учнів, рівня їх розвитку, властивостей їх характеру і вміння спертися на їх активні сили. Саме це є необхідною передумовою належної організованості уроку і його високого навчально-виховного ефекту.

4. Майстерність учителя в процесі опитування на уроці має виявлятися не стільки в кількості викликаних за урок

учнів, скільки в глибині перевірки їх знань і навичок, в умінні збудити живу думку цікавими, вільними від шаблону завданнями.

5. Зацікавленість предметом завжди пов'язана з почуттями, з певним емоційним настроєм. Про емоції ніяк не можна забувати в шкільній практиці. Вони багато важать у проведенні вступних занять. Саме від вступних занять ми очікуємо спрямованості на збудження душевних сил учнів, уміння вчителя викликати в дитини інтерес до теми, прагнення до пізнання, радісну внутрішню готовність працювати над здобуттям нових знань. Правильна організація вступних занять дуже важлива у загальному ході навчання.

6. Шкільна лекція дає добрі результати, якщо вона використовується на своєму місці, в системі інших методів і форм роботи. Учитель-майстер завжди знаходить саме ті способи опрацювання початкового матеріалу, які найбільше пасують до об'єкту вивчення і навчальних завдань, а також до особливостей даного класу [1, с. 27-32].

Т.Ф. Бугайко була широко переконаною, що основними передумовами опанування педагогічною майстерністю є досконале знання свого предмету й методики його викладання, глибоке любовне проникнення в душевний світ своїх вихованців. Без творчого контакту з учнями, без уміння спертися на їх активні сили не може бути справжнього вчителя-майстра [1, с. 33].

Науковці кафедр педагогіки та психології Львівського державного університету стояли біля витоків розробки проблем психологічного аналізу уроку. В кінці 60-х років у науково-педагогічних виданнях України вийшло ряд публікацій, присвячених цій важливій темі. Всі наукові доробки львів'ян об'єднувала ідея важливості володіння основами педагогічної майстерності вчителем на кожному етапі уроку. Вченими доводилася теза, що діяльність учителя на уроці включає різноманітні психічні процеси - спостережливість, мислення і мову, волю, емоції тощо. Педагог повинен уміти добре володіти класом і самим собою, користуватися різними педагогічними й методичними засобами (доцільними, ефективними, психологічно обґрунтованими), активізувати психічну діяльність всього класу і здійснювати індивідуальний підхід до учнів, додержуватись педагогічного такту. Тому при аналізі уроку слід враховувати всі прояви його особистості: вимогливість, суворість чи м'якотілість, любов до справи, чуйність і справедливість у ставленні

до дітей, правдивість, культуру поведінки тощо [2, с. 44].

Взявши за основу найбільш уживані на той час у практиці викладання етапи уроку, вчені Львівського університету визначили основні компоненти педагогічної майстерності вчителя на кожному етапі професійно-педагогічної взаємодії:

Початок уроку. Від вдалого початку часто залежить успіх всієї дальшої роботи на уроці. Учителю повинен вміти ввійти в клас, заговорити відповідним серйозним, діловим, вимогливим тоном. Несміливий голос, невпевненість тону, апатичне обличчя і зовнішній неорганізований вигляд - це несприятливий психологічний момент на початку уроку.

Опитування. На цьому етапі уроку велике значення має вміння вчителя володіти класом, ставити ясно, чітко запитання, активізувати пам'ять і мислення учнів, здійснювати індивідуальний підхід. Організуючи опитування, він має враховувати, що в класі є учні встигаючі і невстигаючі, такі, що повільно думають або ж дуже хвилюються при відповідях і т. ін.

Виклад нового матеріалу. Це найбільш відповідальний етап у діяльності вчителя на уроці. Він вимагає від педагога напруженої розумової праці і водночас вміння стежити за класом, розподіляти увагу на свої думки і на поведінку учнів, бачити за їх обличчями, яке враження справляє виклад, чи розуміють його учні. У викладі слід додержуватись логічності, послідовності думок, доступності мови. Методи і прийоми пояснення навчального матеріалу повинні бути доцільними і психологічно обґрунтованими (з урахуванням характеру навчального матеріалу, вікових особливостей учнів і т. ін.).

Закріплення матеріалу. Вчителеві потрібно чітко і вміло ставити основні запитання, вміти швидко зорієнтуватися, що зрозуміли з його викладу учні, а що - ні, і якщо ні - то чому, як запам'ятали головні положення. Він має застосовувати ряд психологічно виправданих прийомів для справжнього закріплення в пам'яті нових знань [2, с. 45-46].

Разом з тим, львівські вчені одними із перших розробили й апробували основні положення, якими повинні керуватись всі особи, що здійснюють перевірку роботи вчителя на уроці і проводять психологічний аналіз уроку. Важливим моментом було те, що в полі зору перевіряючого має стати майстерність учителя, його вміння встановити контакт з класом, володіти класом і вести уміло й успішно роботу на кожному етапі, ставлення вчителя до справи, його знання, творчий підхід у роботі, вимогливість і повага до учнів,

особистий приклад і педагогічний такт. Майстерність учителя значною мірою залежить від того, наскільки вдало він використовує знання психології в своїй роботі, зокрема на уроці. Психологія педагогічної майстерності включає, з одного боку, психологічні компоненти діяльності вчителя, які сприяють успішному виконанню цієї діяльності, а з другого - психологічні якості самого вчителя, його особистості, якості, що їх вимагає професія. Велику роль в майстерності педагога відіграє вимогливість і педагогічний такт. У студентів-практикантів, у молодих учителів часто бракує цих якостей. Вони набуваються з практикою і досвідом [2, с. 47].

Таким чином, творчі пошуки вітчизняних учених, теоретиків і практиків педагогічної науки 60-70 рр. XX ст. були спрямовані на формування високоосвіченої і професійної особистості майбутнього вчителя, необхідності навчання його основам педагогічної майстерності у вищих закладах освіти та педагогічних училищах. Ідеї педагогічної майстерності, її сутність та зміст розглядалися через призму творчої педагогічної індивідуальності, опосередкованої особистісними якостями педагога. Прогресивні діячі науки, культури, освітньої галузі розгляданого періоду були переконані в тому, що рушійною силою освітнього поступу держави є вчитель - майстер своєї справи, який володіє не лише відповідними знаннями, а й уміє на високому професійному рівні організовувати процес взаємодії з учнями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бугайко Ф.Ф., Бугайко Т.Ф. *Майстерність учителя на уроці* // *Радянська школа.* - № 7. - 1958. - С. 26-33.
2. Година М.К. *Психологічний аналіз уроку* // *Радянська школа.* - № 7. - 1958. - С. 44 - 47.
3. Грищенко М.М., Чавдаров С.Х. *Педагогічна наука в Українській РСР за сорокаріччя* // *Радянська школа.* - 1957. - № 11. - С. 40 - 50.
4. Дзевєрін О.Г. *Актуальні завдання історико-педагогічної науки* // *Радянська школа.* - 1960. - № 1. - С. 27-34.
5. Каїров І.А. *Педагогіка.* - М.: Учпедгиз, 1948. - С. 71
6. *Підсумки розвитку народної освіти в Українській РСР за 1965-1970-1975 рр.* Планово-статистичний збірник. - К., 1976. - 378 с.
7. Синиця І.О. *Психологічні передумови педагогічного такту вчителя* // *Радянська школа.* - 1957. - № 7. - С. 31-35.
8. Скринська Ольга. *Творча спадщина українських педагогів в історіографії 30-50 рр. XX ст.* // *Нова педагогічна думка.* - № 4(21). - 2000. - С. 89 - 94.
9. Чепурний Г.А. *За тісніший зв'язок педагогічної теорії і практики* // *Радянська школа.* - № 1. - 1958. - С. 33-36.

Стаття надійшла в редакцію 10.03.08 •

СЛОТ ТШОЛОЫ

т

У статті пропонується механізм оновлення профорієнтації учнівської молоді, співпраці центрів зайнятості та освітніх установ у напрямку реалізації Програми професійної орієнтації учнівської молоді області на здобуття актуальних на ринку праці професій та спеціальностей у 2008-2010 роках, затвердженої рішенням Полтавської обласної ради від 25.12.07. За результатами моніторингу професійних намірів учнів розглядаються проблеми підготовки школярів до вибору майбутньої професії. На основі аналізу вікових особливостей, визначаються вимоги до організації психологічного супроводу професійного самовизначення школярів.

В статье поднимаются проблемы профориентации учащейся молодежи, сотрудничества центров занятости и образовательных учреждений в направлении реализации Программы профессиональной ориентации учащейся молодежи области на получение актуальных на рынке профессий и специальностей в 2008-2010 годах, утвержденной решением Полтавского областного совета от 25.12.07.

По результатам мониторинга профессиональных намерений учеников рассматриваются проблемы подготовки школьников к выбору будущей профессии. На основе анализа возрастных особенностей, определяются требования к организации психологического сопровождения профессионального самоопределения школьников.

The problems of vocational orientation of student's young people are violated in the article, mechanisms of collaboration of centers of employment and educational establishments in sending of realization of Program of professional orientation of student's young people of area to the receipt of актуальных on the market of labour professions and specialities in 2008-2010 years, ratified the decision of the Poltava regional soviet from 25.12.07.

As a result of monitoring of professional intentions of future graduating students the problems of preparation of schoolboys are examined to the choice of future profession. On the basis of analysis of age-old features, determined requirement to psychological accompaniment of professional self-determination of schoolboys.